

ÅNDER I 1 SAM 16,11-23 OG HINSIDES En undersøgelse af רוּחַ og den menneskelige handlekraft¹

BAC.THEOL. RASMUS DUE OLESEN
AARHUS UNIVERSITET

I denne artikel sammenfatter jeg mit bachelorprojekts undersøgelse af, hvilken rolle ånder spiller i 1 Sam 16,11-23, og hvilken indflydelse de har på mennesker, særligt David og Saul, i forhold til spørgsmålet om selvstændig, menneskelig agens i Den Hebraiske Bibel som sådan. Projektet er todelt i struktur: (1) først en undersøgelse af perikopen 1 Sam 16,11-23 med særligt fokus på ånders funktion i narrativet, (2) dernæst en bredere, tematisk undersøgelse af רוּחַ og menneskelig agens andetsteds i Den Hebraiske Bibel, der afdækker to teleologiske tendenser, som belyser deres indflydelse på Saul og David i Samuelsbogens narrativ.

1. 1 Sam 16,11-23

Konteksten for perikopen 1 Sam 16,11-23 er JHVHs forkastelse af Kong Saul, eftersom Saul har forbrudt sig mod JHVHs vilje (1 Sam 15,1-35). Som konsekvens heraf vil JHVH i stedet udvælge sig en ny konge, én blandt Isajs sønner, som profeten Samuel skal salve (16,1-3). Efter den undersøgte perikope præsenteres David som sejrende kriger på slagmarken i kampen mod filisteren Goliath (17,1-54).

Perikopens pointe består i at præsentere David som kontrast til Kong Saul. Kontrasten fremhæves på tre punkter. For det første præsenteres David som הַיָּשָׁר, “den yngste” (16,11), men adjektivet indeholder også et aspekt af størrelse, så David er også “den mindste”. Derimod siges Saul at være højere end hele folket fra skuldrene og op (9,2).² For det andet salves David med קַרְנַיִם, “et (vædder)horn” (16,13a), hvorimod Saul salves med כַּדָּיִם, “en krukke” (10,1). Kontrasten er her implicit: קַרְנַיִם bruges andetsteds om den magt og styrke, som JHVHs konge skal besidde (2,10),³ og også Salomo salves med קַרְנַיִם (1 Kong 1,39). Modsat alluderer כַּדָּיִם-salvningen til Kong Jehu, der ikke holder JHVHs lov af hele sit hjerte (2

---

¹ Artiklen er baseret på et oplæg ved Collegium Biblicum, Københavns Universitet (30.05.2022), ved hvilket undertegnede modtog Collegium Biblicums talentpris for bedste bachelorprojekt. Oplægget beror på netop dette bachelorprojekt med samme titel, som er udarbejdet ved lektor Elisa Uusimäki, Aarhus Universitet.

² Klein 1983, 161.

³ Tsumura 2007, 141.

Kong 9,1; 10,31). Således associeres David implicit med kongelig magt og styrke, men Saul med kongelig utilstrækkelighed.

Kontrasten kulminerer med det tredje punkt, nemlig brugen af רוח i perikopen. David får “JHVHs ånd”, רוח יהוה, hvorimod Saul får “ånden, der bevirker ondskab”, רוח רעה. Grundbetydningen af רוח er ‘luft i bevægelse’.⁴ Sættes רוח i et construct-forhold, kan ordet i status absolutus således betegne et *telos* for nævnte ånd; et mål, som ånden bevæger sin vært henimod.

Først og fremmest kommer רוח יהוה, “JHVHs ånd”, over David (1 Sam 16,13b). Tænker man denne רוח som havende et *telos*, må målet i dette tilfælde være JHVH.⁵ רוח יהוה bevæger altså David henimod JHVH og udførelsen af JHVHs vilje. Desuden benyttes verbet צלה om åndens komme, et verbum, der i *hifil* indeholder et aspekt af at føre til succes eller sejr.⁶ Ånden kommer altså over David og dirigerer ham mod udførelsen af JHVHs vilje, hvilket vil føre ham til succes. I den nære kontekst får David også succes ved Sauls hof (16,19-23), og senere opnår han sejr på slagmarken (kap. 17).

Saul, derimod, får רוח רעה, “ånden, der bevirker ondskab”, fra JHVH (16,14). Udtrykket רוח רעה er grammatisk flertydigt, eftersom רעה både kan være nominet “(ondskab)” og adjektivet רע (“ond”) i femininum. De fleste officielle oversættelser foretrækker den sidstnævnte,⁷ men med David Tsumura vil jeg her afvise den gængse læsning til fordel for en læsning med et construct-forhold, hvor ondskab snarere er åndens *telos* end dens beskaffenhed.⁸ Således bevæger רוח רעה Saul mod ondskab og mod den onde handling, hvilket eksemplificeres i episoderne, hvor Saul kaster et spyd efter David, fordi רוח רעה farer over ham (18,10-11a; 19,9-10).

Ånderne har altså primært til funktion at illustrere kontrasten mellem David og Saul i narrativet. David bevæges mod udførelsen af JHVHs vilje, hvorimod Saul, den forkastede, bevæges mod udførelsen af ondskab. To *teloi*, der er på spil, giver anledning til en bredere undersøgelse af רוח i Den Hebraiske Bibel.

2. To teleologiske tendenser: succes og fald

Foruden bevægelse mod henholdsvis JHVH og ondskab peger ånderne i 1 Sam 16,11-23 også på to andre tendenser ved disse *teloi*. David bevæges hen imod JHVH og derved til succes; Saul bevæges hen imod udførelsen af onde gerninger og derigennem til sit fald. Den følgende undersøgelse bygger på disse to teleologiske tendenser hos ånder i Den Hebraiske Bibel, nemlig succes og fald (eller undergang).

⁴ Se Fabry 2004, 367-368, jf. Reiling 1995, 791; Engberg-Pedersen 2011, 908.

⁵ Med lidt dristighed kunne man derfor også oversætte udtrykket: “ånden, der bevæger mod/fører til JHVH”.

⁶ For et par eksempler fra ordbøger, se Gesenius 1962; Clines 2009.

⁷ Se bl.a. NKJV, NRSV, DO92 og NJV.

⁸ Tsumura 2007, 427. Se også Kitz 2016, 460-461.

ÅNDER I 1 SAM 16,11-23 OG HINSIDES

Desuden rettes blikket her særligt mod åndernes indflydelse på selvstændig, menneskelig agens.⁹ Er Saul fuldt udrustet til selv at tage moralske beslutninger, når ånden kommer over ham, og er hans forsøg på at myrde David i så fald hans egne? Udfører David selv JHVHs vilje, eller er han en tom skal, der huses af en ånd, som udfører den på hans vegne? Spørgsmål som disse medtages i undersøgelsen af de to teleologiske tendenser med henblik på at belyse, hvorvidt David og Saul bevarer selvstændig agens.

2.1. Ånder, der fører til fald

Tre passager, som relaterer til ånder, der fører til fald, er Dom 9, 1 Kong 22 og Es 19. Her vil vi primært se på 1 Kong 22, der indeholder en række ligheder og forskelle med hensyn til ånden, der griber Saul. I passagen præsenterer profeten Mika et syn, hvori hele himlens hær står samlet omkring JHVHs trone. JHVH spørger, hvem der vil overbevise kong Akab om at gå i krig, så han falder i Ramot Gilead. I 1 Kong 22,22 træder הרוח så frem med ordene: “Jeg vil gå ud og blive til en ånd, der bevirker bedrag [רוח שקר], i munden på alle hans [Akabs] profeter”.

Som i 1 Sam 16 kan der med רוח שקר være tale om et construct-forhold, der angiver åndens *telos*. Der er ikke tale om åndens beskaffenhed, da den jo netop vil *blive til* (jf. והייתי) en ånd, der bevirker bedrag.¹⁰ I sidste ende er åndens *telos* dog møttet på Akabs fald, illustreret i 1 Kong 22,23: “JHVH har erklæret ulykke [רעה] over dig [Akab]”. Eftersom רעה er sigtet med åndens sendelse, er det nærliggende at medtænke רעה over Saul.

I 1 Kong 22 kommer הרוח ikke over Akab selv, men over hans profeter, så de kan bedrage kongen og bevirke hans fald. Dette bedrag er af interesse for problemstillingen om selvstændig, menneskelig agens. I Den Hebraiske Bibel finder man primært en tradition, hvor mennesket selv er i kontrol over sin handlekraft og beslutningstagen.¹¹ Men i denne passage optræder en ånd, der som ekstern agent overtager kongens profeters virksomhed og intention, så de bedrager kongen med falske forhåbninger om sejr i krig. De er således ikke selv i kontrol over deres handlekraft. For at være i kontrol over egen handlekraft, må profeternes falske profeti være resultat af et valg. Derfor kommer dette til at repræsentere en undtagelse fra selvstændig, menneskelig agens.¹²

Ligesom Saul har forbrudt sig mod JHVH, hvorfor han forkastes og får ånden, der bevirker ondskab, har Akab også gjort, hvad der er ondt i JHVHs øjne (1 Kong 16,30-33).

---

⁹ Her trækker studiet særligt på de modeller, som Carol A. Newsom har hentet ind fra antropologien for at belyse agens og ‘selfhood’ i det antikke Israel og den anden tempelperiode. Se særligt Newsom 2012, 5-25. Se også Newsom 2021.

¹⁰ Kitz 2016, 461.

¹¹ Dette understøttes bl.a. af tekster som Deut 30,19-20; Jos 24,15; Es 56,4-5; 65,12; Ordsp 1,28-29; 3,31; 16,1.9. Disse klargør, at mennesket har et valg; mennesket skal selv “vælge”, בחר, mellem hhv. velsignelsen og forbandelsen, mellem livets og dødens vej. Se Newsom 2012, 10-11.

¹² Newsom 2012, 11.

Derfor straffes han selv med ulykke, bevirket gennem hans profeter, der styres af en ånd fra JHVH. Samme aspekt går igen i Dom 9, hvor Abimelek straffes med ånden, der bevirker ondskab, eftersom han og Sikems borgere selv har udført en ondskabsfuld voldshandling mod Jerubba'als 70 sønner (Dom 9,23-24.56-57). Også her lader ånden til at overtage Abimeleks (og borgerne i Sikems) agens, for at JHVHs retfærdighed må ske fyldest.

Interessant er, at hvor Akab og Abimelek tydeligvis skal føres til fald eller ulykke gennem åndernes komme, bliver Saul i første omgang blot straffet med *yderligere* synd. Han har allerede forbrudt sig mod JHVH og således gjort det onde. Derfor gribes han af רוח רעה, der bevirker yderligere ondskab hos Saul, hvilket langsomt løsner ham fra tronen og fører ham til sit endeligt.¹³

2.2. Ånder, der fører til succes

Det andet *telos*, der her er for øje, er udførelsen af JHVHs vilje, der i sidste instans fører til succes. Også her har vi tre passager, som relaterer til ånder af dette *telos*, nemlig Dom 13-16, 2 Krøn 15 og Sl 51. Her vil vi se på 2 Krøn 15, der også afdækker adskillige forskelle og ligheder til ånden, der kommer over David.

I 2 Krøn 15 kommer "Guds ånd", רוּחַ אֱלֹהִים, over profeten Azarja, så han kan profetere for kong Asa. Åndens effekt på Azarja afsløres af de første to vers: "Eftersom en Guds ånd kom [היהה] over Azarja, Odeds søn, trådte han frem [ויצא] foran Asa". Konjugationsskiftet fra *qatal* til *wajjiqtol* indikerer, at Azarjas audiens hos kongen er en konsekvens af åndens komme over ham.¹⁴ Ånden giver således profeten styrken og inspirationen til at træde frem for kongen og profetere.¹⁵

Antager man, at construct-forholdet רוּחַ אֱלֹהִים afslører åndens *telos*, må dens mål være at søge Gud. Dette kommer til udtryk i indholdet af Azarjas profeti og dens effekt på kong Asa. Verbet חזק peger på, at Azarjas profeti, bevæget af ånden, skal bevirke, at Asa finder styrken til på ny at søge Gud (2 Krøn 15,7). Effekten kommer til udtryk med det samme: "Idet Asa hørte disse ord, profeten Odeds profeti, styrkede han sig selv, hvorpå han fjernede de ækle gudebilleder fra hele Judahs land (...) Så genopførte han JHVHs alter" (15,8). Han fjerner afgudsdyrkelsen og søger JHVH med fornyet styrke, hvilket giver ham fred og succes indtil hans 36. regeringsår (jf. 15,19).

Eftersom ånden primært motiverer og forstærker Azarja og Asa, tager den ikke magten over disses agens. Deres handlinger skal stadig forstås som værende af deres egen viljekraft, men de sættes i bevægelse gennem motivation til at gøre, hvad der behager Gud. Teksten påpeger tillige, at der er belønning for Asas og hans folks gerninger, hvilket bør klargøre,

¹³ Motivet kendes fra Faraos i Exodus-beretningen, hvor Faraos forhærdet sit hjerte (Ex 7,13.22; 8,15; 9,35), og JHVH derefter *yderligere* forhærdet Faraos hjerte (9,12; 10,20.27; 11,10; 14,4.8.17), så han til sidst rammes af alle undererne, der fører til hans undergang.

¹⁴ Jf. §149d i Sørensen 2003.

¹⁵ Se Block 1997, 46.

ÅNDER I 1 SAM 16,11-23 OG HINSIDES

at det stadig er *deres* gerninger (jf. לפעולתכם i 15,7) – selvstændig handlekraft belønnes. Ånden bevæger dem i den rette retning, men de skal selv søge Gud og fjerne afguderne. Samme mønster tegner sig for David i 1 Sam 16. Åndens komme over ham fratager ham ikke handlemuligheden, men den sætter ham i bevægelse mod at gøre, hvad der sømmer sig for JHVHs kommende konge.

3. Sammenfatning

Min undersøgelse her har belyst to teleologiske tendenser i Den Hebraiske Bibel; ånder, der fører til fald, og ånder, der fører til succes. Tendenserne og deres udfoldelse kan overskueliggøres ved hjælp af følgende skema:

	<i>Ånder, der fører til fald</i>	<i>Ånder, der fører til succes</i>
<i>Telos</i>	רעה, “ondskab” (Dom 9; 1 Sam 16) שקר, “bedrag” (1 Kong 22)	יהוה, “JHVH” (1 Sam 16) אלהים, “Gud” (2 Krøn 15)
<i>Effekt</i>	Straf svarende til tidligere forbrydelse	Forstærkning og/eller motivation
<i>Agens</i>	Frataget	Fastholdt

Skønt skemaet opstiller et noget forsimplet billede af de fundne indsigter, illustrerer den, hvad der synes at være en klar tendens ved de to *teloi* i Den Hebraiske Bibel. Man kan naturligvis komme med indvendinger, af hvilke nogle enkelte her vil nævnes.

Man kan og bør indvende, at henholdsvis fratagelsen og fastholdelsen af selvstændig, menneskelig agens ikke fremgår tydeligt af den hebraiske tekst. De nævnte teksters forfattere var tilsyneladende ikke interesserede i refleksionen over handlekraftens overtagelse eller forstærkning bevirket af guddommelige ånder.¹⁶ Derfor er konklusionen draget gennem nærlæsning af de enkelte passagers grammatik og semantik samt de deri liggende allusioner.

Desuden præsenterer passagerne udover 1 Sam 16,11-23 et væsentligt anderledes billede, idet ånderne i 1 Kong 22 og 2 Krøn 15 kommer over bipersoner, som derigennem bevirker noget for hovedpersonerne. Ånderne kommer over profeterne, skønt det egentlig er Akab og Asa, som åndernes komme skal bevirke noget for. Derimod står 1 Sam 16, hvor David og Saul jo selv påvirkes direkte af deres ånder.

Alligevel hævder dette studie, at konklusionen illustrerer en klar tendens, som kan bruges til at kaste nyt lys over ånderne i 1 Sam 16,11-23. Anvender man den model, der her er

---

¹⁶ Senere tekster, blandt andet fra Qumran-litteraturen, viser en større interesse i netop den slags refleksioner. En sådan tekst er IQS 3,13-4,26, den såkaldte ‘Two Spirits Teaching’, hvor forholdet mellem ånder og specifikke handlemønstre og tilbøjeligheder fremstilles. For en dybdegående undersøgelse af dette, se Newsom 2021, 102-114.

stillet op, kommer רוח יהוה over David, den kommende konge, for at forstærke ham og motivere ham til med egen agens intakt at søge JHVH og udføre hans vilje, hvilket vil give David succes og sejr. Han vinder succes ved Sauls hof, han sejrer over Goliath på slagmarken, og han skænkes endda forjættelsen om et evigt dynasti (2 Sam 7). Saul, derimod, får רוח רעה, der som straf for Sauls forbrydelse mod JHVH forårsager yderligere ondskab hos ham, som han ikke selv er herre over, idet hans agens fratages, når ånden griber ham. JHVHs forkastelse af Saul materialiseres gennem åndens komme, der fører manden til fald, så den nye udvalgte kan træde til. Der lader således til at have eksisteret en generel forestilling om ånder, der fører til fald eller succes, og som har indflydelse på menneskets selvstændige agens.

LITTERATUR

Block, Daniel I.

1997 “Empowered by the Spirit of God: The Holy Spirit in the Haplographic Writings of the Old Testament”, *SBIT* 1.1, 42-61.

Engberg-Pedersen, Troels

2011 “Ånd”, i: Hallböök, Geert & Hans Jørgen Lundager Jensen, red., *Gads bibel leksikon*, Gads Forlag, København, 908-910.

Fabry, Heinz-Josef

2004 “רוח ריח”, i: Botterweck, G. Johannes, Helmer Ringgren & Heinz-Josef Fabry, red., *Theological Dictionary of the Old Testament*, Eerdmans, Grand Rapids, 365-402.

Kitz, Anne Marie

2016 “Demons in the Hebrew Bible and the Ancient Near East”, *JBL* 135.3, 447-464.

Klein, Ralph W.

1983 *1 Samuel*, Word Books Vol. 10, Waco.

Newsom, Carol A.

2012 “Models of the Moral Self: Hebrew Bible and Second Temple Judaism”, *JBL* 131.1, 5-25.

2021 *The Spirit Within Me: Self and Agency in Ancient Israel and Second Temple Judaism*, Yale University Press, New Haven.

Reiling, J.

1995 “Holy Spirit רוח הקודש”, i: Toorn, Karel van der, et al., red., *Dictionary of Deities and Demons*, Brill, Leiden, 791-803.

Sørensen, Dan Enok

2003 *Bibelsk-hebraisk grammatik*, Hovedland, Højbjerg.

ÅNDER I 1 SAM 16,11-23 OG HINSIDES

Tsumura, David Toshio

2007 *The First Book of Samuel*, Eerdmans, Grand Rapids.